

Gümüşhane, Zorlu Direnişiyile Kafkas Cephesi'nin Çanakkale'si Olmuştur

Mehmet Burak Pir / Siyaset Tarihçisi-Harp Coğrafyası Araştırmacısı

15 Şubat 2024 Perşembe günü, şirin ilimiz Gümüşhane'nin 1. Dünya Savaşı'nda uğradığı Rus işgalinden kurtuluşunun 106. yıldönümünü kutlayacağız.

Birinci Dünya Savaşı araştırmacısı olarak Gümüşhane'nin Harb-i Umumi sürecinde işgali, işgale karşı gösterilen direniş ve kurtuluşa giden yola dair birkaç satır kaleme almanın gerekli olduğunu düşünmekteyim. Sürece dair belli başlı bazı bilgiler vermeyi ve kutlamalara dair birkaç öneri paylaşmayı kendime vicdani bir sorumluluk olarak kabul ediyorum.

Düzeltememiz gereken ilk algı Gümüşhane'nin düşman işgalinden kurtuluş tarihinin –bazı resmi kurum ve kuruluşların aktardığı bilgilerde de rastlanıldığı üzere- 15 Şubat 1921 olarak gösterilmesidir. Halbuki bu tarih 1. Dünya Savaşı yıllarına değil, Kurtuluş Savaşı yıllarına denk gelmektedir. Gümüşhane'nin resmi işgal tarihi kaynaklara göre birkaç gün farklılık gösterse de 19 Temmuz 1916 olarak kabul edilmektedir. Resmi kurtuluş tarihi ise 15 Şubat 1918'e tekabül etmektedir. Yani Gümüşhane Kurtuluş Savaşı döneminde değil 1. Dünya Savaşı döneminde işgal edilmiştir.

Arşivler incelendiğinde Gümüşhane'de Kurtuluş Savaşı döneminde yaşanan ''ciddi'' çatışmaların Santa Harabeleri'nin yer aldığı Dumanlı Köyü'nü merkez alan bazı Rum çeteciler ve ek olarak birkaç silahlı Ermeni grup ile Türk jandarması arasında yaşandığını görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında ilimizde 1. Dünya Savaşı döneminde yaşananlar ile Kurtuluş Savaşı döneminde yaşananları ayırt etmekte fayda vardır. 1. Dünya Savaşı dönemi Gümüşhane için bir işgal ve işgale karşı direniş dönemi, Kurtuluş Savaşı dönemi ise ayrılıkçı çetecilerle yaşanan çatışmalar dönemi olarak sınıflandırılabilir.

Erzurum'dan ilerleyen Rus birlikleri Erzurum-Bayburt sınırında yer alan Kop Dağı sırtlarında Osmanlı ordusu tarafından durdurulur. Osmanlı ordusu Şubat-Temmuz 1916'da yaklaşık 5 ay boyunca Rus birliklerine karşı direnmeyi başarmışsa da özellikle Haziran 1916'da Rusların bir askeri kanadı Gümüşhane-Trabzon sınırının kuzeydoğu istikametine ilerlemeyi başarır. Kop Dağı sırtlarında direniş devam ederken Rusların böyle bir hamlede bulunması üzerine 18 Haziran 1916 günü Gümüşhane'de Vehip Paşa (Kaçı), Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak), Binbaşı Halit Bey (Halit Karsıalan-Deli Halit Paşa) ve Gümüşhane mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in

katıldığı bir toplantı yapılır. Bu toplantıda Rusların ilerlediği Trabzon kanadına saldırı yapılması planlansa da Rus birlikleri de farklı bir genel taarruz planı üzerinde çalışmaktadırlar. Ruslar sessizce planladıkları bu genel taarruzu bir gecede uygulamaya koyarlar ve Kop Direnişi aniden kırılır, Osmanlı birlikleri arasındaki düzen bozulur ve yaklaşık 2 gün içerisinde Bayburt ve Gümüşhane Rus işgaline uğrar.

Fakat Gümüşhane'nin 1. Dünya Savaşı açısından önemi bu zamana kadar hiçbir şekilde dikkate alınmamıştır. Düzeni bozulan Osmanlı birlikleri -Gümüşhane halkından eli silah tutanların da desteği ile- dağlara çekilmiş ve bir nevi gayrinizami harp düzenine geçmiştir. Edindiğimiz belgeleri incelediğimizde Osmanlı askerlerinin Gümüşhane'nin yüksek rakımlı dağlarında yer alan mağaralara veya köy içlerindeki dere yataklarına yerleşerek Rus birliklerine ani baskınlar verdiklerini ve Rusları Gümüşhane'de durdurduklarını rahatlıkla görebiliyoruz. Rus birliklerine karşı verilen bu ani baskınlar Rusları şaşkınlığa uğrattığından hızlanmalarını yavaşlatmış ve bu yavaşlama da birbiriyle bağları kopan Osmanlı birliklerinin tekrar bir araya gelmesini sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı boyunca Rus birlikleri Gümüşhane'nin merkez ilçesi de dahil olmak üzere 6 ilçe merkezinden 5'ini işgal ederler. Giremedikleri tek ilçe merkezi Şiran'dır. Şiran önlerinde durdurulan Ruslar savaş boyunca Şiran içerisine girememişlerdir.

İşgal döneminde yaşanan en kanlı çarpışmalar, -Torul ve Kürtün merkezleri işgal edilse bile- bu iki ilçemizin dağlarında yaşanmıştır. 1800 metre rakımdan başlayarak 3331 metre rakıma kadar ulaşan bu geniş ve dağlık arazi yapısının Osmanlı cepheleri arasında başka bir örneği yoktur. Karadeniz'in 3331 metre ile 2. en yüksek noktası olan Gümüşhane Abdal Musa Dağı'nın eteklerine kadar sıçrayan bu çarpışmalar, Rusların "Gümüşhane'nin tamamının işgaline" verdikleri büyük önemi gösterirken, Osmanlı askerlerinde ise "vatanseverliğin" adeta simgesi olmuştur.

Gümüşhane hem Bayburt, hem Trabzon hem de Erzincan istikametinden aynı anda işgale uğramasına rağmen özellikle Torul ve Kürtün ilçelerimizde verilen mücadele sayesinde Rusların Anadolu içinde ilerlemesi önlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Gümüşhane, Kafkas Cephesi'nin Çanakkale'si olmuştur. Rusların Anadolu'da gelebildiği son noktalar Torul ve Kürtün'ün yüksek rakımlı dağlarıdır. Bugün bazı çevrelerde sıklıkla duyduğum "Rusya'da ihtilal çıktığı için Rus askerleri gitti, biz onlara tek bir kurşun atmadan bedavadan bu toprakları geri aldık." gibi ifadeler son derece şüursüz oldukları gibi Gümüşhane dağlarında ebedi istinatgâhlarında olan yüzlerce şehidimizin kemiklerini sızlatmaktadır.

Değiştirmemiz gereken bir algı da budur. Rusya'da ihtilalin altyapısı Şubat 1917'deki ilk devrimle oluşturulmuş, Ekim 1917'deki 2. devrimle ihtilal tamamlanmıştır. Rusya'daki bu ihtilal neticesinde Osmanlı Devleti ve Rusya İmparatorluğu arasında 18 Aralık 1917'de Kafkasya'da Osmanlı ve Rus birlikleri arasındaki çatışmaları durdurmak için Erzincan Mütarekesi adı verilen bir anlaşma imzalanmıştır. Fakat Rus ve Osmanlı birlikleri arasındaki çatışmalar sanılanın ve iddia edilenin aksine Gümüşhane'de devam etmiştir. Bunun en bariz örneği bugün Kabaktepe Şehitliği'nde ebedi istirahatgahlarında olan Yüzbaşı Tosyalı Mehmet'in liderlik ettiği 7 askerimizin Ruslarla girdiği çatışmalardır. Bu 7 askerimiz 7-8 Şubat 1918 gecesinde Gümüşhane'nin düşman işgalinden tamamen kurtuluşundan sadece bir hafta önce şehadet şerbetini içmişlerdir. Sonuç olarak Rusya'da yaşanan Ekim Devrimi ile Kabaktepe Baskını arasında yaklaşık 4 aylık bir süre vardır. Bu durum bize "Rusya'da ihtilal olduğundan buraları kurtarabildik, tek kurşun atmadan buraları geri aldık" gibi ifadelerin basiretsizce söylenmiş gerçekle ilgisi olmayan söylemler olduğunu

göstermektedir.

Yukarıda Gümüşhane'nin Harb-i Umumi tarihini sadece özetin de özeti sayılabilecek bir perspektifle sundum. İşgal döneminde Gümüşhane'ye dair kendi ekibimle çeşitli üniversitelerden hocalarımızın yanı sıra, harp coğrafyası uzmanı hocalarımızın da destekleri ve önerileri ile çalışıyoruz. Halihazırda devam eden bir envanter raporuna ek olarak Rus, İngiliz, Fransız, Alman ve Yunan Arşivleri'nden belgelerin de yer alacağı bir kitap projesi üzerinde 5 yılı aşkın bir süredir emek veriyoruz. Savaş döneminden kalma siper, şehitlik, zeminlik, top mevziisi, karargâh kalıntısı gibi yapıların da aralarında olduğu 280'den fazla yapıyı keşfettik ve keşfetmeye de devam ediyoruz. Gümüşhaneli bir grup akademisyen ve gazetecinin katkılarıyla 2020 yılında Çakırgöl çevresinde bir alan ve 2022 yılının Aralık ayında Artabel Gölleri çevresinde bir alan ''tarihi sit alanı'' olarak tescil edilmişti. Yaptığımız çalışmayı tamamladığımızda hazırlayacağımız rapor ve kitap çerçevesinde bu alanların sayısını arttırmayı ve daha da önemlisi literatüre yadsınamaz bir katkı sunarak Gümüşhane'nin 1. Dünya Savaşı açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymayı hedeflemekteyiz. İnşallah hedefimize ulaşır, şehitlerimize ve şehrimize olan borcumuzu bir nebze de olsa ödeyebiliriz.

Öte yandan bahsetmekte yarar gördüğüm bir husus da kurtuluş kutlamalarına dair olacak. Özellikle cumhuriyetimizin erken dönemlerinden 1980'li yıllara kadar Gümüşhane'deki kurtuluş kutlamalarının büyük bir şevk ve heyecanla yapıldığını büyüklerimizden hep dinlerdik. Yaptığım araştırmalar sonucunda 1960 yılında Gümüşhane'deki kurtuluş günlerine dair Kültür ve Turizm Bakanlığı arşivinde yer alan görüntülere birkaç sene önce denk gelmiş ve geçtiğimiz sene bu görüntüleri Twitter üzerinden paylaşmıştım. Zaman zaman da bu görüntüleri tekrar gündeme getirmeye çalışıyorum. Gümüşhane Merkez, Kelkit ve o dönemler Gümüşhane'nin bir ilçesi olan Bayburt'ta çekilen görüntülerde dikkatimi çeken ilk husus; işgal günlerinde silahını kapıp ordusunun yanında düşmana karşı cansiperane savaşan Gümüşhaneli milislerin canlandırılmaları oldu. Yapılan kutlamalarda yüzlerce milis canlandırılmış. Sokak aralarında, caddelerde, kalelerde gerek yaya gerekse atlarıyla yüzlerce milisin canlandırılması savaş ortamını izleyicilere birebir hissettirmiş olmalı ki ben bile aradan onlarca yıl geçmesine rağmen keşke bu kutlamalara şahit olabilseydim diyorum. Bu kutlamaların yerini özellikle kendi çocukluğumdan beri şahit olduğum kadarıyla birkaç edebi seremoninin olduğu kısa süreli kutlamalar aldı. Fakat tıpkı o eski kutlamalar gibi işgal ve direniş günlerinin maneviyatını hissettiren bir atmosfer de yaşanılmalı şehrimizde. Kurtuluş kutlamaları birkaç etkinlik ile sınırlı kalmamalı. Bu senenin planlamaları muhtemelen tamamlandı. Fakat önümüzdeki sene bu tarz kutlamaların planlanmasını, göreve başladığı günden beri Gümüşhanelilerin çok sevdiği, bağrına bastığı ve sahiplendiği Sayın Valimiz Alper Tanrısever başta olmak üzere ilgili ve yetkililere arz ederim.

Bir diğer önerim de ilimizde yer alan şehitliklerle ilgili olacak. Örneğin Gümüşhane'de bir din alimi olan ve Rus işgali sırasında Ermeni çetecilerin bir suikast sonucunda şehit ettikleri Hüseyin Hüsnü Hoca(Selçuk)'un mezarı bugün Hasanbey Mahallesi'ndedir. Yine Ermeni çetecileri tarafından şehit edilen Hafız Mehmet Karaarslan'ın mezarı da Bağlarbaşı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Belirli bir suikast planı çerçevesinde şehit edilen bu alimlerimizin mezarları bugün ne yazık ki çoğu hemşerimiz tarafından bilinmediğinden unutulmaya yüz tutmuştur. Bu iki şehidimizin mezarlarının ve çevrelerinin ihyalarını gerekli görmekteyim. Bu şehit mezarlarını ve yukarıda bahsettiğim Kürtün ilçemizde yer alan Kabaktepe Şehitliği'ni ziyaretler için vatandaşlarımız teşvik edilmelidir. Özellikle İl Milli Eğitim Müdürlüğümüz ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilerimizi turlar veya gezi programları ile bu şehitliklere götürebilirler diye düşünüyorum.

Öğrencilerimizin bu şehitlikleri görmesi, hikâyelerini bilmesi, yaklaşık yüz yıl önce bu topraklarda barut kokan namus savunmasına yönelik maneviyatı hissetmeleri açısından son derece önemlidir.

Gümüşhane yaşadığı bu elim işgalden hemen sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihine ''ilk'' isimleri de kazandırmıştır. Gazi meclisimizin ilk şehit milletvekili Ziya Bey (Tuğlu), Cumhuriyetimizin ilk Maliye Bakanı Hasan Fehmi Ataç, Cumhuriyetimizin ilk bağımsız milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu, devletimizin Milletler Cemiyeti'ndeki ilk temsilcisi Cemal Hüsnü Taray ve daha birçok isim güzel şehrimiz Gümüşhane'nin yetiştirdiği değerlerdir. Fakat bu değerlerin isimleri bile bugün birçok Gümüşhaneli tarafından bilinmemektedir. Bu isimlerin Gümüşhane kamuoyu başta olmak üzere ülkemiz genelinde tanıtılması önem arz etmektedir. Çok basit bir örnek olarak Harşit Çayı boyunca yapılan yürüyüş yollarına ara ara bu isimlerin hayat hikâyelerinin ve yaptıklarının yazılı olduğu panoların yerleştirilmesi bile vatandaşlarımızın ilgisini çekecektir. Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden tüm şehitlerimize Allah'tan rahmet diliyorum. Gümüşhanemizin düşman işgalinden kurtuluşunun 106. yıldönümü kutlu olsun.